

УДК 372. 2. 034

*Г.Г. Маруніна, м. Київ***ДІАГНОСТИКА КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті аналізуються дані, отримані в ході констатувального експерименту, що розкривають уявлення старших дошкільників про види гідності в умовах суспільного дошкільного виховання..

Ключові слова: гідність, старші дошкільники.

Актуальність дослідження основ культури гідності в старшому дошкільному віці зумовлена необхідністю виховання громадянина суспільства з розвинутим почуттям власної гідності. Державна політика в галузі дошкільної освіти, що визначається Конституцією, Законом України "Про освіту", Державною національною програмою "Освіта" (Україна ХХІ століття), Законом України "Про дошкільну освіту", Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, спрямовує фахівців у галузі вікової та педагогічної психології на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дошкільників, розкриття механізмів формування їхньої життєвої компетентності як здатності в міру своїх вікових можливостей самостійно та свідомо виробляти позитивне ставлення до світу і самого себе.

Теоретичний аналіз наукових джерел показав, різні аспекти означеної проблеми відображено у наукових працях І. Беха, О. Кононко, Н. Дятленко, В. Котирло, М. Лісіної, А. Сілвестру та ін. У вітчизняній педагогіці проблема виховання гідності у дітей висвітлювалась у роботах А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Захаренка, І. Синиці, С. Удовицької, Н. Чиренко.

Мета статті полягає в уточненні змісту понять „гідність”, представлення деяких результатів емпіричного дослідження стану культури гідності старших дошкільників – вихованців дошкільних навчальних закладів.

У своєму дослідженні спираємося на визначення, ключового поняття "культура гідності зростаючої особистості", І. Д. Беха, згідно з яким культура гідності особистості – це ціннісне ставлення до себе та до інших. Людина культури гідності – це самодостатня особистість, яка, в першу чергу, оцінює свої можливості, орієнтуючись на внутрішній поклик, лише потім враховує думки, оцінки, очікування інших стосовно себе [1, с. 132].

Дещо схожих поглядів дотримується О.Л. Кононко, яка вважає, що гідність – складний феномен, який поєднує в собі усвідомлення особистістю мотиву свого вчинку, самооцінку, самоконтроль, вольові зусилля, переживання за результат виконаної справи, гордість за свої досягнення, повагу до себе (самоповага), повагу до інших [2; 3].

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні також розглядається поняття гідності як провідної якості особистості, що проявляється у здатності поводитися самостійно, мати власну точку зору, не погоджуватись з несправедливою оцінкою своїх якостей та досягнень, уникати або чинити опір приниженням та образам, здатності доводити власну правоту, самостійно регулювати свою поведінку. Як природний механізм самозбереження особистості, що допомагає дошкільнику бути соціально компетентним, свідчить про повноцінний особистісний розвиток змістовних ліній „Я – психічне” та „Я – соціальне” сфери життєдіяльності „Я Сам”.

Сензитивність дошкільного віку для розвитку гідності підтверджується дослідженнями психологів: закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості, виникають перші світоглядні уявлення, спостерігається надзвичайна пластичність психіки (Л. Виготський, С. Рубінштейн); висока емоційна сприйнятливність (О. Запорожець); з’являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції (Л. Божович, Д. Ельконін); формується самооцінка (М. Лісіна, О. Сілвестру).

На думку вітчизняних дослідників, закладати першооснови культури гідності слід вже у ранньому віці з підтримки у дитини впевненість у своєму праві, утриманні та відстоюванні власної гідності. Таке почуття є складовою моральних емоцій – задоволення, поваги, приниження, образи, гніву. Так, почуття самолюбства у дошкільника проявляється у поєднанні почуття власної гідності з ревним ставленням до думки про неї оточуючих людей. Виховання культури гідності можливе за умови сформованості у дітей самоповаги, яку ми розглядаємо як переживання шанобливого ставлення до себе, гордість за свої досягнення, успішну діяльність.

Програмою дослідження на констатувальному етапі були визначені такі завдання: виявити уявлення старших дошкільників про гідність людини, особливості її прояву в дошкільному віці, з’ясування уявлення дорослих (батьків та педагогів) про гідність, а також розробити критерії, показники та рівні сформованості у дітей видів гідності.

Критеріями оцінки ступеня сформованості основ культури гідності старших дошкільників визначено: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний.

Так, *людська гідність* передбачає знання дитиною своїх прав, вміння позитивно ставитись до себе та до інших, відчуття несправедливості у ставленні до людей, виконання своїх обов'язків, повага інших людей. *Особистісна гідність* визначається такими показниками: знання форм ввічливого звертання до людей різного віку; знання про правила поведінки в громадських місцях, про власну родину; уявлення про свої позитивні та негативні якості; виявляти співчуття, співпереживання іншим, має власну точку зору, може не погоджуватись з несправедливою оцінкою своїх досягнень та якостей, виявляє елементи самоповаги; вміє відстоювати власну гідність; намагається захистити слабшого за себе; може обґрунтувати свої рішення та вчинки; координує свої дії з діями інших (децентрація); поводить себе мирнолюбно; поводить себе чесно, совісно у ставленні до себе та інших. *Національна гідність* визначається такими показниками: уявленням про себе як про українця; знанням назви своєї країни, столиці, рідного міста, назви державних символів; усвідомленням, що в світі багато різних країн, знанням назв кількох з них; проявам поваги до представників своєї та інших культур; виявленням допитливості до історії свого роду, народу, держави.

У ході констатувального експерименту було використано комплекс методів: педагогічне спостереження, індивідуальні бесіди з дітьми, вправи, ігри, аналіз продуктів діяльності дітей (малюнки), метод незакінчених оповідань, моделювання ситуацій морального вибору; анкетування батьків та педагогів.

В опитуванні взяло участь 62 старших дошкільника. Для зручності узагальнення результатів бесід, з метою уникнення перевантаження дітей всі питання розподілили за темами. З кожним досліджуваним 5 -7 років було проведено кілька циклів тематичних індивідуальних бесід. Нижче наведено орієнтовний їх перелік. Кількість питань під час бесіди варіювалась з урахуванням індивідуальних особливостей респондента на час проведення, але разом з тим за змістом питань було охоплено всі види гідності.

Для з'ясування знань про свої права та обов'язки дітям пропонувались такі питання: Бесіда про права: Що ти знаєш про правила, права? В яких документах розповідається про права дитини? Які права дитини ти знаєш? Що може зробити дитина, якщо порушують її права? Що означає слово „безправна людина“? Чим відрізняються

твої права від прав інших? Відрізняються чи ні права хлопчиків та дівчаток? У кого, на твою думку, у вашій родині більше прав? Чим відрізняються права від правил? Яких правил ти дотримуєшся?

Під час бесіди деякі діти говорили, що є у них є права, проте жоден не зміг назвати документи, в яких вони представлені; “будуть права, як у тата, коли виросту (документ на машину)”; “свідоцтво про народження”.

Діти так визначили зміст основних своїх прав: ходити в садочок; допомагати батькам; грати з домашнім улюбленцем, лікуватись; всіх любити, ділитись.

Відмінність між особистісними правами та правами інших дошкільники пояснили наступним чином: у всіх дітей однакові права; у дітей та дорослих права відрізняються (дорослі можуть ходити на роботу, у них є права на машину).

Переддошкільники назвали такі права членів своєї родини: право на машину (документ, який є у тата або у мами); у мами є право готувати їсти; у тата право допомагати мамі, грати зі мною.

Аналіз відповідей на запитання бесіди про свої права засвідчив, що у дошкільників досить розмите поняття про права людини, в переважній більшості характеристика прав стосується документів на машину; часто “права” плутаються з “обов’язками”.

Бесіда про обов’язки: 1. Чи знаєш ти, що таке обов’язок? 2. Чим обов’язки відрізняються від прав? 3. Які обов’язки ти виконуєш удома і в дитячому садку? 4. Які обов’язки ти виконуєш залюбки? 5. Які обов’язки для тебе неприємні? 6. У кого вдома з членів вашої сім’ї - найбільше (найменше) обов’язків? 7. Для чого, на твою думку, потрібні обов’язки?

У своїх відповідях дошкільники назвали такі обов’язки: “дивитись телевізор”, “ходити в садочок”, “їсти”, “ слухатись”, “ рости”, скласти іграшки.

На третє запитання респонденти поділились переліком обов’язків, які вони виконують вдома та в дитячому садку: прибирати, чергувати, доглядати домашніх улюбленців.

За висловлюваннями дітей, найбільше обов’язків у мами: прибирати, готувати, читати книжки дітям; „якщо тато захворів, то у нього зараз нема обов’язків”.

Метою наступної бесіди було виявлення знань дітей про поняття „повага”, визначення кола людей, яких дитина поважає за певними характеристиками, виявлення проявів цієї поваги у ставленні до інших: Поясни значення поняття „повага”. Кого ти пова-

жаєш? За що саме поважаєш? За що варто поважати інших людей? Як люди дізнаються про те, що ти їх поважаєш?

У дітей виникали труднощі з визначенням поняття "повага", проте більшість вихованців "чули десь таке", "дорослі казали".

Поважають діти членів своєї родини: бабусю, маму, тата, двоюрідних або рідних сестер та братів, пояснюючи своє ставлення: "їх люблю", "все для мене роблять", "брат грає зі мною".

З метою виявлення знань дитини про себе дітям пропонувалось виконати вправи, завдання. Так, гра: „Як я поважаю себе“ („Я - Я" - самооцінка) була спрямована на залучення дошкільника до самооцінки своєї поведінки, фокусування уваги на власних переживаннях, своїй цінності для інших. Результати гри дали змогу поміркувати дитині над своїм ім'ям, дати оцінку власній поведінці, вчинкам, виявити уявлення про свої риси характеру, за що схвалює чи осуджує; як люди з найближчого кола спілкування ставляться до дитини, чим вони мотивують це.

Для виявлення знань дітей про форми ввічливого звертання до старших, молодших, однолітків, дошкільнику була запропонована гра „Закінчи речення", в якій дітям потрібно продовжити речення в залежності від того, якої форми звертання вимагала ситуація: гостини; ввічливість під час приймання страв; як звернутись з проханням; слова вибачення, привітання, прощання; форми звертання з проханнями до людей різного віку.

Так, відповіді респондентів свідчать з одного боку про високу культуру ввічливості дітей, з іншого – про мовне обмеження (одноманітність відповідей, використання незначної кількості форм звертання).

Одним з допоміжних методів, який доповнював описані вище методи, був аналіз продуктів діяльності дітей, зокрема малюнку. Дошкільникам пропонувалось гра „Малюнки". Вихователь просив вихованців виконати послідовно три малюнки на теми: "Я очима інших", "Яким себе бачу Я", "Я справжній". В ході експерименту отримано 62 малюнки, після виконання яких з кожним досліджуваним старшого дошкільного віку було проведено індивідуальні бесіди щодо їх змісту. Техніка зображення під час аналізу продуктів діяльності до уваги не бралась. Малюнки аналізувались лише з точки зору того, як дитина оцінює свої вчинки, як оцінюють її інші люди, якою вона є насправді (в реалії), як ставляться різні люди до дитини.

Малюнки містили фігуру людини (дитина малювала себе), свій будинок, фею з будинком (дівчата), хлопчика з пістолетом або на

машині (статева приналежність), передавались емоції. Зображення однієї дитини на всіх трьох малюнках в основному відрізнялись величиною зображення (очима інших – маленький за зростом; справжній – середнього росту; в майбутньому – збільшена фігура), кольором, місцем розташування на аркуші (в центрі, внизу, в кутку).

Після виконання всіх трьох малюнків проводилась бесіда: Які малюнки схожі між собою? Які менше? Часто людина, яка дуже хотіла чогось досягнути, досягнувши бажаного, не відчуває радості. Чому так буває? Чого хоче людина на твоїх малюнках 1, 2, 3? Що спільного в їх бажаннях, а що відмінне?

“Очима інших”, як правило, з погляду близького кола оточення бачать себе маленькими, в яскравому одязі. “Яким себе бачу Я”: своє майбутнє діти пов’язують з навчанням в школі, у вузі, вибором професії; в новому одязі, с прикрасами (характерно для дівчат); у веселому настрої, рисами характеру (доброта, чесність, відповідальність, справедливість, товариськість).

Змістова складова дитячих уявлень про національну гідність виявлялась за допомогою бесід про родину та рідний край.

Бесіда на тему: „Моя родина” містила наступні запитання: Назви членів своєї родини. Кого в вашій родині найбільше поважають? В чому це проявляється? Чиїх порад ти завжди дослухаєшся? Чиїми зауваженнями можна знехтувати? Які в вашій родині є традиції? Які свята відзначають у вашій родині?

Дошкільники, як правило, з задоволенням називали членів родини. Сама поважна людина, на думку опитаних, мама, тато або бабуся, мабуть, найбільш значима, з якою дитина намагається проводити більше часу, щоб пограти, кудись сходити, щось розповісти. Серед родинних свят чільне місце посідають Новий рік та День народження (за яскравістю отриманих вражень).

Бесіда про рідний край містила запитання (кілька бесід): Назви своє прізвище, ім’я, по батькові. Чи знаєш, звідки пішла назва твого рідного міста? На якій вулиці ти мешкаєш? Назви відомі вулиці твого міста. Як називається місто, в якому ти живеш? Назви водойми, річки рідного краю. Назви відомі тобі рослини та тварини, які зустрічаються в нашій місцевості. Як називається наша країна? Назви народ, який мешкає на території України. Яка мова рідна для українського народу? Назви відомі тобі українські державні символи? За що ти любиш Україну? Які рослинні, тваринні символи України ти знаєш? Назви відомі тобі свята українського народу. Назви відомі тобі країни.

Ця бесіда проводилась з метою виявлення знань дітей про національну гідність дитини. Цікавим виявилось, що безпомилково дошкільники називали безліч інших країн, але назва рідної, країни, в якій вони мешкають, викликала труднощі. Так само респонденти виявили меншу обізнаність з символами, назвами рослин, водойм рідного краю, ніж з чужоземними.

Отримані результати дозволили виявити рівні сформованості культури гідності старших дошкільників.

До високого рівня було віднесено дошкільників, які демонстрували прагнення до самовираження та домагання визнання, але при цьому не гальмувалиє активності. Самостійні, старанні, наполегливі у досягненні якісного результату. З довірою ставляться до дорослого, проте можуть протистояти його впливам. Націлені на успіх, добре орієнтуються у своїх можливостях (обирають завдання середньої та високої міри складності), відрізняються чіткою, впевненою, більш-менш адекватною самооцінкою – 12,9%.

До оптимального рівня було віднесено дошкільників, які прагнуть до самовираження, успіху, проте їм не завжди вдається самостійно завершити почату справу: не завжди вистачає старанності, терпіння, вмінь. У разі успішного завершення справи пишуться результатом, вимагають визнання від дорослих і однолітків. Помірно залежні від дорослого: його порад, зауважень, рекомендацій. Не залишаються байдужими до негативних суджень щодо себе: намагаються привернути увагу до позитивного, продемонструвати власні успіхи – 58,1 %.

До мінімального рівня: дошкільників, які прагнуть до самовираження за рахунок завдань середньої та низької міри складності, низькі домагання поєднуються із середньою успішністю. Переважають мотиви уникнення неуспіху. Постійно претендують на емоційну підтримку, схвалення дій. Несамостійні, без втручання і допомоги дорослого можуть припинити справу. Характеризуються низькою, не обґрунтованою самооцінкою. Нездатні протистояти деструктивним впливам оточуючих – 29%.

Отримані результати свідчать: старші дошкільники мають розмиті уявлення про гідність, її прояви, проте їхні уявлення схематичні, поверхневі, обмежені, недостатньо пов'язані з реальним життям. Спостерігається неузгодженість знань та самооцінок дітьми власної моральної активності. Це пояснюється дефіцитом уваги дорослих до розвитку культури гідності в умовах сімейного та суспільного виховання.

Подібні за змістом запитання були покладені в основу анкетування батьків та педагогів. Проведене анкетування дозволило встановити, що уявлення батьків про категорію „гідності” є обмеженими. Відповіді рідних на запитання можна пояснити браком часу, недостатністю належної педагогічної культури, дефіцитом виховних впливів, соціально-економічними проблемами сім’ї.

Анкетування педагогів виявило обмеженою поінформованість респондентів з питання виховання культури гідності у дошкільників, недооцінка уваги практично-ігрових методів в роботі; стурбованість з приводу пошуку ефективних шляхів для співпраці з сім’єю з даної проблеми.

Означений стан речей засвідчує, що цьому життєвому аспекту приділяється незначна увага з боку батьків та вихователів. Ці теми, як правило, розцінюються як такі, що з дорослішанням дитина сама буде цікавитися та розбиратися в них. Разом з тим, дорослі не вважають за потрібне вводити в дитячу субкультуру такі поняття, як „гідність”, „повага”, „права”, „обовязки”. Обмеженість багажу знань про себе, способи пізнання своєї особистості, недостатній розвиток національної гідності спонукають до розробки формувальних методик виховання культури гідності старших дошкільників.

Література

1. Бех І.Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості/ І.Д. Бех// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: – [збірник наукових праць] / [ред. кол. О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех та ін.] – Вип. 12. Кн. 1. – К. ; / Інститут проблем виховання НАПН України, МОН України, 2008. – С. 5-18.
2. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Освіта, 1998. – С. 129-137.
3. Кононко О.Л. Плекаємо в малечі почуття самовартісності/ Олена Леонтіївна Кононко. – Х. : Ранок, 2008. – 141 с.

В статье анализируются данные, полученные в ходе констатирующего эксперимента, раскрывающие представления старших дошкольников о достоинстве в старшем дошкольном возрасте.

Ключевые слова: *достоинство, самоуважение, старшие дошкольники.*

This article analyzes data obtained during konstativalnoho experiment that preschoolers about dignity education.

Key words: *dignity education, самоповага, preschoolers, children's existence.*